

М. Г. ПАЛІЄНКО*

НОВЕ ВИДАННЯ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ

Українська політична еміграція 1919–1945 : документи і матеріали / Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, ЦДАГО України ; кол. упоряд.: В. С. Лозицький (кер.), О. В. Бажан, С. І. Власенко, А. В. Кентій. – К. : Парламент. вид-во, 2008. – 928 с., 16 с. іл.

Історія української політичної еміграції впродовж двох останніх десятиліть перебуває у центрі уваги багатьох українських та зарубіжних істориків, соціологів, політологів, культурологів. За цей період з'явилась низка ґрунтовних досліджень, присвячених характеристиці еміграції як соціального явища та фактору політичного життя, аналізу різних аспектів суспільно-політичної, військової, культурної, наукової та освітньої діяльності окремих політичних партій і течій, громадських організацій, наукових та освітніх установ, мистецьких об'єднань, а також окремих діячів (зокрема, В. Трошинського, В. Євтуха, С. Віднянського, В. Піскун, О. Вішки, В. Сергійчука, І. Срібняка та ін.). Значну увагу було приділено висвітленню проблем, пов'язаних із формуванням архівних, музейних та бібліотечних колекцій української еміграції, встановленням шляхів їх переміщення в роки Другої світової війни та місць сучасної локалізації (праці Л. Лозенко, М. Мушинки, П. К. Грімстед, М. Палієнко та ін.).

Значним внеском у розширення та збагачення джерельної бази вивчення української політичної еміграції став вихід у світ фундаментального збірника документів і матеріалів “Українська політична еміграція 1919–1945”, підготовленого Інститутом політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України та Центральним державним архівом громадських об'єднань України (упорядники: В. С. Лозицький (керівник), О. В. Бажан, С. І. Власенко, А. В. Кентій).

* Палієнко Марина Геннадіївна – доктор історичних наук, доцент кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

В основу збірника покладено матеріали фонду 269 – “Колекція документів “Український музей в Празі” Центрального державного архіву громадських об’єднань України, які представлені статутами і програмами політичних партій та громадських організацій, заявами, зверненнями, відозвами політичних проводів української еміграції, інформаційно-довідковими матеріалами, а також епістоляріями відомих громадсько-політичних та військових діячів (М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюри, М. Антоновича, І. Борщака, М. Галагана, Д. Донцова, Д. Дорошенка, А. Жука, Є. Коновальця, А. Ливицького, В. Липинського, Б. Мартоса, В. Прокоповича, В. Петріва, І. Рудичева, М. Садовського, В. Сальського, С. Смаль-Стоцького, В. Филоновича, О. Удовиченка, І. Феценка-Чопівського, М. Чеботаріва, Є. Чикаленка, О. Шаповала, С. Шемета та ін.). Опубліковані у збірнику документи розкривають державні, суспільно-політичні та військові аспекти діяльності української еміграції в Європі у міжвоєнний період та в роки Другої світової війни.

До збірника включено також документи з фондів ЦК Компартії України (ф. 1) та Компартії Західної України (ф. 6), які містять оцінку діяльності української політичної еміграції компартійним керівництвом, агентурні повідомлення про діяльність Державного центру УНР в екзилі, Української національної ради ЗУНР, становище української еміграції у Польщі, ЧСР, Франції (зокрема, док. №№ 26, 61, 128, 131, 152 та ін.).

Структурно видання включає всі компоненти, які притаманні збірникам документів наукового типу: передмову, тексти документів, текстуальні та змістові примітки, список скорочень, список рідковживаних слів, іменний покажчик, перелік документів і матеріалів. Документи подано у збірнику за хронологічним принципом (нижня хронологічна межа – грудень 1919 р., верхня – квітень 1945 р.). Кожен рік представлений у збірнику в середньому 12–17 документами, однак найменш репрезентативними є 1919 р. (2 док.) та 1945 р. (2 док.), а найбільш інформаційними є добірки публікацій за 1941 (68 док.), 1939 (37 док.), 1926 (28 док.) роки. Загалом у збірнику вміщено 515 документів.

Слід відзначити типологічну та видову різноманітність включених до збірника документів – це звернення, інформаційні повідомлення, маніфести, відозви, доповіді, заяви, резолюції, постанови, статuti, комунікати, програми, обіжники, а також численні листи відомих українських діячів.

Публікація кожного документа має заголовок, укладений упорядниками, який включає порядковий номер, тип, автора, адресанта та дату документа. Кожний документ супроводжується археографічною легендою, в якій зазначено місце його зберігання (скорочена назва архіву, номер фонду, опису, справи, аркушів), вказується автентичність

документів (оригінал, завірена копія, копія). Копітку роботу упорядників над коментуванням змісту документів засвідчують підготовлені на високому професійному рівні змістові та текстуальні примітки, в яких наведено додаткові відомості про осіб, політичні партії та рухи в еміграції, відтворено деякі маловідомі події і факти (загалом упорядниками складено 529 приміток до документів).

До рецензованого збірника внесено документи, які характеризують діяльність політичної еміграції у міжвоєнний період та в роки Другої світової війни. Зміст документів відбиває процеси, які відбувалися в еміграційному середовищі, погляди представників різних еміграційних кіл на перспективи розвитку національного-визвольного руху, дискусії і протиріччя, які існували між ними. Між іншим, збірник містить важливі матеріали щодо діяльності Державного центру УНР в екзилі, закордонних груп УПСР, УСДРП, УКП, інформацію про політичну ситуацію та становище української еміграції в різних країнах Європи, а також у США, Туреччині, на Далекому Сході тощо; у численних листах і зверненнях різних політичних сил йдеться про причини роз'єднання української політичної еміграції та про необхідність консолідації всіх національно-державницьких сил за кордоном. У низці опублікованих документів відображені заходи української еміграції, спрямовані на визнання Лігою Націй права українців вказувати в міжнародних паспортах свою національну приналежність. Значний відсоток документів характеризує діяльність української еміграції в роки Другої світової війни (у т. ч. Уряду УНР, гетьманського центру, проводу ОУН тощо), оцінку політичної ситуації, перспективи боротьби за українську державність.

У ґрунтовній вступній статті А. Кентія та В. Лозицького “Антибільшовицька позиція об'єднує всю українську еміграцію...” (стор. 5–57) подано, складене на основі вивчення комплексу документів, авторське бачення процесів, що відбувалися в еміграційному середовищі у міжвоєнний період та охарактеризовано діяльність різних політичних партій і рухів, зокрема представників Державного центру УНР в екзилі на чолі з С. Петлюрою, течій консервативно-гетьманського руху, очолюваних П. Скоропадським та В. Липинським, Української партії соціалістів-революціонерів на чолі з М. Шаповалом, ОУН(Б) та ОУН(М), Державного центру ЗУНР на чолі з Є. Петрушевичем. У статті неодноразово наголошується на “розпорошеності і роз'єднаності української політичної еміграції”, її “нездатності до консолідації”. “Опинившись за кордоном, – зазначають автори, – українські політичні сили виявилися роз'єднаними, озлобленими, нездатними до консолідації, і, найстрашніше, – налаштованими на компрометацію та дискредитацію одна одної, як в емігрантському середовищі, так і поміж чужинцями” (стор. 8). На нашу думку, вивчення української еміграції як політичного та соціокультурного явища потребує, поруч із оцінкою міжпартійних протиріч та особистих антипатій окремих її представників, більшого врахування

тої вагомої ролі, яку відіграла політична еміграція у боротьбі за українську державність, визнання її внеску у збереження української національної ідентичності, у заснування численних українознавчих наукових, освітніх, культурних, архівно-музейних центрів за кордоном.

Як зазначалось вище, основну частину збірника становлять документи і матеріали фонду 269 – “Колекція документів “Український музей в Празі”. У зв’язку з цим, на нашу думку, було б доцільно у передмові хоча б стисло зупинитись на історії цього фонду та в загальних рисах охарактеризувати діяльність Товариства “Музей визвольної боротьби України у Празі”, найвагомим результатом якої стало формування комплексу документальних колекцій, відомого в українській історіографії під умовною назвою “Празький український архів”.

Біля витоків Музею визвольної боротьби України стояли такі відомі українські вчені, громадські та військові діячі, як І. Горбачевський, Д. Антонович, генерал М. Омелянович-Павленко, В. Сімович, С. Смаль-Стоцький, О. Шульгин, Ф. Щербина та ін. Головами Товариства у різні роки були І. Горбачевський (1925–1935), С. Смаль-Стоцький (1935–1938), А. Яковлів (1939–1942), Д. Дорошенко (1943–1945), а незмінним директором музею впродовж двадцяти років був визначний організатор музейно-архівної справи в еміграції, вчений і громадсько-політичний діяч Дмитро Антонович. У зверненні, опублікованому у першому числі “Вістей Музею визвольної боротьби України”, зазначалося: “Часи, що недавно пережила і нині ще переживає Україна, – належать історії і напевне в історії України згодом представлятимуть одну з цікавіших сторінок. В нинішньому стані ми, як самі учасники цього історичного періоду, не можемо претендувати на потрібну історично об’єктивну оцінку доперва ще не пережитих подій, – це діло історика будучого; наш обов’язок обмежується тим, щоб зібрати як найдокладніше матеріал для наших будучих істориків нинішнього історичного часу; але цей обов’язок ми повинні виконати сумлінно”¹.

Важливим компонентом видання є яскраві фотододатки, які репрезентують фотогалерею діячів Центральної Ради, Української Народної Республіки, Західно-Української Народної Республіки, Української Держави і гетьманського руху, Організації українських націоналістів. Підготовка видання здійснена на високому науковому, археографічному і поліграфічному рівні.

Рецензована книга запроваджує до наукового обігу значний за обсягом та джерельно-інформаційним потенціалом комплекс документів, який, безсумнівно, сприятиме активізації досліджень не тільки з історії української політичної еміграції, але й з багатьох проблем суспільно-політичної історії ХХ ст.

¹ Вісті Музею визвольної боротьби України. – Прага, 1925. – Ч. 1 (Липень). – С. 1.